

Гарькава В. Ф.

кандидат економічних наук, доцент,
перший проректор,
Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика

Harkava Viktoriia

Pylyp Orlyk International Classical University

ВИЗНАЧЕННЯ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ РЕГІОНУ

У статті визначено основні загрози економічній безпеці регіону, розглянуто поняття загрозливого стану економіки, визначені джерела загроз, запропоновано класифікацію загроз економічній безпеці регіону за наведеною системою критеріїв, визначено внутрішні (регіональні) та зовнішні загрози, визначено головні стратегічні ризики та загрози безпеці України в економічній сфері в довгостроковій перспективі. Одним із пріоритетних завдань регіонального управління визначено виявлення, моніторинг і прогнозування факторів, що впливають на розвиток регіону. Формування системи загроз економічній безпеці регіону визначено одним із головних завдань регіональної економіки у напрямі забезпечення економічної безпеки. Для розроблення об'єктивної оцінки загроз регіональній економічній безпеці сформовано комплексний та системний підходи, що дадуть змогу сформувати повну та динамічну систему.

Ключові слова: економічна безпека, регіон, джерела загроз, класифікація загроз, загрозливий стан економіки.

Постановка проблеми. Для сучасної економіки характерні кризові ситуації, що набувають усе більш руйнівного характеру, масштаби яких нарастають унаслідок посилення впливу стану світових фінансових та інших ринків на економіку цілих країн і перетворюються на економічні загрози. Глибокі перетворення, що відбуваються в Україні, провокують усе нові загрози, що впливають на економіку і мають істотні негативні наслідки, кількість яких зростає. Продовжується порушення єдиного економічного простору і його важливого складника – виробничо-технологічних зв'язків; економічна дезінтеграція і соціальна диференціація, що провокують соціальну напругу й ускладнюють відносини регіонів і центру. Стан економічної безпеки регіону залишається складним внаслідок дії низки загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням умов забезпечення економічної безпеки регіонів присвячені праці таких учених, як В. Тамбовцев, В. Сенчагов, В. Ткаченко, Т. Іванюта, В. Похилюк, В. Третяк, А. Татаркін.

Постановка завдання. Метою дослідження є виділення основних загроз, які впливають на економічну безпеку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під загрозами регіональній економічній безпеці розуміють чинники, які роблять неможливим чи в значному ступені ускладнюють процес реалізації економічних інтересів території, чим створюють загрозу для життєзабезпечення соціально-економічної системи регіону. Виявлення загроз та їх усунення є пріори-

тетними елементами економічної політики регіону. В умовах економічної кризи в межах процесу забезпечення економічної безпеки регіонів посилюється роль аналітичного складника. Після інформаційного забезпечення другим етапом цієї економічної роботи є визначення загроз економічній безпеці, які роблять соціально-економічний стан регіону більш уразливим. Важливо правильно оцінити загрози, які провокують дестабілізацію та небезпеку. Серед елементів цього механізму особливо виділяються своєчасні виявлення, облік, моніторинг і прогнозування загроз економічній безпеці та реалізація оперативних і довгострокових заходів із попередження і нейтралізації цих загроз.

У загальному вигляді під загрозливим слід розуміти такий стан економіки, за якого система через внутрішні або зовнішні чинники втрачає контроль над економічними процесами, не може ефективно забезпечувати стабільний розвиток території. Завдяки формі загроза стає доступною для дослідження й оцінки. Для оцінки здатності регіональної економічної системи протидіяти загрозам економічній безпеці необхідно проаналізувати джерела виникнення загроз, сутнісні характеристики загроз та негативні наслідки їхньої дії.

Джерела загроз можуть бути різними, але всі вони є причинами несприятливого розвитку економічних, соціальних, політичних та інших процесів у зовнішньому або внутрішньому середовищі регіону. Аналіз ситуації, що склалася, повинен на першому етапі стосуватися об'єктивних джерел загроз еконо-

мічній безпеці, якими є обмеження розвитку насамперед виробничої сфери, що перешкоджають її активному зростанню (ресурсні, інфраструктурні, цінові, пов'язані зі станом управлінського апарату, зовнішньо-економічні, інноваційно-технологічні, інституційні), різний ступінь забезпеченості ресурсами регіонів, а також відмінність в економічній політиці та механізмах її реалізації. Наведені джерела загроз реалізуються на різних рівнях об'єктів економічної безпеки, до яких можна віднести: макроекономічний (економічна безпека держави); мезорівень (економічна безпека регіону); мікрорівень (економічна безпека суб'єктів господарювання, особистості).

Окремо виділяють загрози, які перебувають на зароджувальній стадії, з метою попередження негативних змін соціально-економічного стану регіону.

Своєчасна оцінка загроз економічній безпеці регіону сприятиме дієвості OEM забезпечення економічної безпеки регіону і, як наслідок, розвитку економіки регіону. Для формування економічної безпеки регіону важливо адекватно оцінити загрози, які провокують дестабілізацію. Є різні підходи до визначення загроз економічній безпеці регіону.

Розглянемо класифікацію загроз економічній безпеці регіону за наведеною системою критеріїв (табл. 1). Важливим аспектом економічної безпеки є класифікація загроз залежно від місця їх виникнення на зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні). За межами регіону виникають зовнішні загрози. Вони не пов'язані з його внутрішньою економічною політикою. Як правило, це соціально-економічні зміни на державному та міжнародному рівнях або у стані

Таблиця 1

Загрози економічній безпеці регіону

Критерії	Загрози	Характеристика
За місцем виникнення	- внутрішні	джерелом є сама економічна система регіону
	- зовнішні	сформовані в економічних системах більш високого рівня ієрархії
За ступенем небезпеки	- особливо небезпечні;	безповоротно дестабілізують соціально-економічний стан регіону
	- небезпечні	всі інші загрози
За можливістю здійснення	- реальні	вже здійснюють дію на регіональну економіку
	- потенційні	реалізуються залежно від низки чинників
За типовістю	- типові	мають місце у всіх регіонах країни
	- індивідуальні	притаманні тільки окремим регіонам
За терміном дії	- тимчасові	діють короткий термін
	- постійні	постійно впливають на стан регіону
	- близькі	до 1 року
	- далекі	понад 1 рік
За сферою спрямування	- виробничі	виробничі галузі
	- експортно-імпортні	зовнішньоекономічна діяльність
	- технологічні	технологія виробництва
	- інституційні та ін.	діяльність державних установ
За залежністю від регіонального управління	- об'єктивні	виникають без участі та волі регіонального управління
	- суб'єктивні	виникають за рахунок дії або без-діяльності регіонального управління
За характером спрямування	- прямі	легко визначити
	- непрямі	дію яких визначити складно
За вірогідністю виникнення	- маловірогідні	можливість настання яких дуже низька
	- вірогідні	реально загрожують економічній системі регіону, близькі до реалізації
За можливістю прогнозування	- передбачені	можна передбачати та прогнозувати
	- непередбачувані	виникають раптово, несподівано
За масштабами здійснення	- загально-регіональні	впливають на діяльність усіх суб'єктів господарювання
	- локальні	впливають на діяльність частини суб'єктів господарювання
Залежно від збитку	- незначні	негативний результат дії яких невеликий
	- катастрофічні	втрати після дії яких для регіону руйнівні
За можливістю управлінського впливу	- керовані	можна попередити та знизити негативний вплив
	- некеровані	можна тільки ліквідувати наслідки
За сферами виникнення	- кримінологічні	тіньова економіка, злочинці
	- економічні	господарська діяльність
	- правові	неефективність правової бази
	- інформаційні та ін.	інформаційне поле
За природою походження	- природні	не залежать від діяльності людини
	- техногенні	залежать від діяльності людини
	- соціальні	суспільні відносини

навколишнього середовища, які можуть чинити значний негативний вплив.

Внутрішні (регіональні) загрози пов'язані з діяльністю регіонального управління, яка не виходить за його межі. Вони зумовлені тими процесами, які виникають під час вирішення внутрішніх питань, що стосуються різних сфер життєдіяльності території. Внутрішні загрози – це нездатність до самозбереження і саморозвитку, слабкість інноваційності в розвитку, неефективність систем державного регулювання економіки, невміння знаходити розумний баланс інтересів під час подолання суперечностей і соціальних конфліктів для знаходження найбільш безболісних шляхів розвитку суспільства. Є прямий зв'язок між внутрішніми та зовнішніми загрозами економічній безпеці регіону. Тривале збереження внутрішніх загроз без проведення ефективної економічної політики робить господарюючий суб'єкт (регіон) більш уразливим для зовнішніх погроз. До зовнішніх і внутрішніх загроз регіональній економічній безпеці з часом додаються все нові різновиди. Розглянемо розроблену систему загроз економічній безпеці регіону відповідно до сучасних умов господарювання (табл. 2).

Однією з найважливіших зовнішніх загроз, що провокує економічні дестабілізуючі чинники, є недосконалість податкової системи, погіршення інвестиційного клімату у всіх регіонах країни, що потребує, зокрема, забезпечення дієвого захисту права влас-

ності, удосконалення регуляторного і корпоративного законодавства, обмеження монополізму, розвитку ринків.

Система загроз економічній безпеці регіону авторів [1; 2; 4; 9] загалом відповідає загально визначеним у сучасній науці, але помітний акцент на відносини між «центром» та регіонами. Причинами виникнення і розвитку регіональних кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, є різні чинники дестабілізації. Основними чинниками за [6; 9] є такі:

1. Спад виробництва і, як наслідок, руйнування технологічного потенціалу.
2. Руйнування науково-технічного потенціалу і деіндустріалізація економіки.
3. Втрата продовольчої незалежності.
4. Стійкий розвиток негативних демографічних процесів та зростання безробіття й ослаблення трудової мотивації.
5. Різка зниження рівня життя більшості населення і високий ступінь його диференціації за соціальними прошарками і групами.
6. Високий рівень злочинності.
7. Загострення бюджетної і фінансової нестійкості регіональної економіки.
8. Високий рівень забруднення навколишнього природного середовища і порушення стійкості природних комплексів регіонів під впливом антропогенних і техногенних навантажень.

Таблиця 2

Основні внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці регіону

ЗОВНІШНІ	– неефективна зовнішньоекономічна діяльність; – неефективне оподаткування; – неефективна взаємодія по лініях «центр – регіони» та «регіон – регіон».
	– нестабільність фінансової системи; – неефективність банківської системи.
	– деіндустріалізація економіки; – імпортна залежність; – диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку; – криміналізація економіки.
	– міжрегіонального відчуження; – недосконалість нормативно-правової бази.
	– некерований відтік інтелектуальних та трудових ресурсів; – диференціація за якістю життя по соціальних прошарках і групах.
	– неякісна статистична інформація; – незадовільна поінформованість; населення про сутність економічних перетворень.
	– нерациональна структура регіонального бюджету; – неефективна регіональна інституційна інфраструктура; – низький рівень менеджменту.
	– нестача фінансових ресурсів.
ВНУТРІШНІ	– зниження інвестиційної активності; – спад виробництва; – втрата науково-технічного потенціалу; – низький технологічний рівень галузей; – недосконала виробнича інфраструктура.
	– низький рівень володіння нормативно-правовою базою.
	– погіршення демографічної ситуації; – зниження рівня економічної активності населення; – зниження рівня життя населення
	– неякісна інформація, що використовується для обґрунтування управлінських рішень.
	– основні внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці регіону.

Одними з основних чинників виділяються такі: неповне використання потенціалу регіону, значна централізація фінансових ресурсів, незадовільна якість регіонального управління та недостатня адаптованість до ринкових умов. Особливо небезпечними є ті загрози, які мають деструктивний незворотний вплив, відчутний у значний проміжок часу. Наслідки внутрішньосистемних загроз (депопуляція населення, майнове розшарування, вичерпання ресурсів, техногенне навантаження тощо) чи зовнішньосистемних загроз (посилення ентропійності розвитку в процесі інтеграції до глобального господарства, послаблення економічного суверенітету та національної конкурентоспроможності тощо), загроз економічній безпеці у часовому вимірі поширюються на період активної діяльності не одного покоління (40–50 років) [8].

До головних стратегічних ризиків та загроз безпеці України в економічній сфері у довгостроковій перспективі потрібно віднести збереження експортно-сировинної моделі розвитку економіки, зниження конкурентоспроможності й високу залежність країни від зовнішньоекономічної кон'юнктури, втрату контролю над регіональними ресурсами; погіршення стану сировинної бази промисловості та енергетики; нерівномірний розвиток регіонів; низьку стабільність і захищеність фінансової системи; корупцію та криміналізацію господарсько-фінансових відносин; нелегальну міграцію тощо.

Найбільш руйнівною загрозою є поглиблення територіальної диференціації найважливіших характеристик регіонального розвитку, що підсилює соціально-економічну неоднорідність країни та спричиняє соціальну напругу. Рівень конкурентоспроможності продукції є найбільш об'єктивним інтегральним критерієм життєздатності регіону в умовах ринкової економіки. В Україні він є низьким, і цю загрозу можна назвати реальною. Вона викликана відсталістю технологічної бази більшості галузей економіки і промисловості, високою енергоємністю, ресурсоємністю виробленої продукції, високими загальними витратами виробництва і недостатньою якістю продукції. Набуває нового значення проблема конкурентоспроможності окремих галузей, що пов'язане із світовою інтеграцією, поглибленням міжнародного поділу праці [5].

Підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки неможливе за наявного рівня інноваційної активності підприємств, для підвищення якої необхідним є формування національної інноваційної системи, розширення інвестиційних можливостей для реалізації інноваційних проєктів. Об'єктом пріоритетної уваги має стати активізація інноваційних процесів в освітній, науково-технологічній та інформаційно-комунікаційній галузях, які в сукупності формують інфраструктуру економіки знань – основу майбутньої конкурентоспроможності у глобалізованому світі.

Кризові ситуації можуть виникнути в різних сферах економіки регіонів України. Найбільш актуальними, на нашу думку, є:

- відсутність партнерських відносин між регіонами та центром;
- монополізація регіонального ринку;
- падіння виробництва в галузях спеціалізації регіону;
- деградація базових галузей регіону;
- екстенсивне використання місцевих ресурсів;
- низька забезпеченість фінансовими ресурсами;
- відтік трудових та інтелектуальних ресурсів за межі регіону;
- низький рівень розвитку соціальної інфраструктури;
- зростання безробіття;
- неконтрольоване переселення, що приводить до соціальної напруженості;
- загрозовий стан екології.

У результаті в регіоні відсутні нові технології, неадекватні соціальні стандарти, слабка культура менеджменту, низька конкурентоспроможність продукції, «тінізація» економіки, корупція. Поряд із реалізацією політики стимулювання високотехнологічного експорту необхідно забезпечити випереджувальне розширення внутрішнього ринку, уникнення критичної залежності національної економіки від кон'юнктури світових ринків. Активізація земельної реформи забезпечить на практиці пріоритетний розвиток агропромислового комплексу як основи продовольчої безпеки держави.

Одним із пріоритетних завдань регіонального управління є виявлення, моніторинг і прогнозування факторів, що впливають на розвиток регіону. Відповідні заходи повинні спиратися на чітке розуміння загроз економічній безпеці території. Виходячи з характеристики і стану загроз, визначаються структурні елементи системи забезпечення економічної безпеки, а також місце, функції і завдання кожного з них у протидії цим загрозам. Таким чином, фактично визначається механізм виявлення, попередження і припинення загроз економічній безпеці і чинників, що їх провокують [8].

Висновки з проведеного дослідження. Формування системи загроз економічній безпеці регіону є одним із головних завдань регіональної економіки у напрямі забезпечення економічної безпеки. Для розроблення об'єктивної оцінки загроз регіональній економічній безпеці доцільно використовувати комплексний та системний підходи, що дадуть змогу сформувати повну та динамічну систему. Забезпечення прийняттого рівня економічної безпеки на рівні регіону неможливе без здійснення структурної перебудови регіонального управління (найголовнішої внутрішньої загрози). Найбільш раціональним є прогнозувати та попереджати загрози економічній безпеці. Економічну політику слід спрямувати на зміцнення фінансового стану регіональних суб'єктів господарювання та збільшення їхньої автономності.

Наукове обґрунтування поняття загроз економічній безпеці, що стримують розвиток регіону, та створення відповідної ефективної системи дасть змогу розробити дієвий механізм попередження та мінімізації дії цих загроз.

Список літератури:

1. Ткач В.О. Економічна безпека регіону як складова економічної безпеки держави. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 4(1). С. 113–120.
2. Варналій З. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/news/25.html> (дата звернення: 20.06.2019).
3. Музиченко А.С. Організаційно-економічний механізм стимулювання інноваційної діяльності в АПК. *Економіка АПК*. 2017. № 11. С. 38–43.
4. «Про основи національної безпеки України». Закон України від 19.06.2003 р., № 964-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 19.06.2019).
5. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. Москва : «КАНОН-пресс», 1998. 416 с.
6. Корнійчук Л.Я. «Історія економічних учень». URL: <http://library.if.ua/book/87/6134.html> (дата звернення: 01.07.2019).
7. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Київ : Нац. ін-т пробл. між-нар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2016. 48 с.
8. Рувельт Ф.Д. Беседы у камина. Москва : ИТРК, 2017. 408 с.
9. Ермошенко Н.Н. Определение угрозы национальным интересам в финансово-кредитной сфере. *Экономика Украины*. 1999. № 1. С. 4–12.
10. Афонцев С.А. Национальная экономическая безопасность: на пути к теоретическому консенсусу. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. № 10. С. 30–39.
11. Татаркин А. Экономическая безопасность как объект регионального исследования. *Вопросы экономики*. 1996. № 5. С. 78–89.
12. Павловський М.А. Засади національної безпеки України на перехідному етапі. *Голос України*. 1997. 3 квітня.
13. Система економічної безпеки держави : монографія / Під. заг. ред. А.І. Сухорукова. Київ : Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України, 2017. 685 с.

References:

1. Tkach V.O. (2015). Ekonomichna bezpeka rehionu yak skladova ekonomichnoyi bezpeky derzhavy [Economic security of the region as a component of economic security of the state]. Dnipropetrovsk, pp. 113–120. (in Ukrainian)
2. Varnaliy Z. (2016). Problemy ta shlyakhy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [Problems and ways of economic security of Ukraine]. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/news/25.html> (date of treatment: 20.06.2019).
3. Muzychenko A.S. (2017). Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm stymulyuvannya innovatsiynoyi diyalnosti v APK [Organizational and economic mechanism of stimulation of innovation activity in agroindustrial complex]. Kyiv, pp. 38–43. (in Ukrainian)
4. "Pro osnovy natsionalnoyi bezpeky Ukrayiny" (2003). [On the Fundamentals of National Security of Ukraine]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (date of treatment: 19.06.2019)
5. Russo Zh.Zh. (1998). Ob obshchestvennom dohovore [About a public contract]. Moskov : «KANON-press», 416 p. (in Russian)
6. Korniychuk L.Ya. (2014). Istoriya ekonomichnykh uchen [History of Economic Studies]. URL: <http://library.if.ua/book/87/6134.html> (date of treatment: 01.07.2019).
7. Vlasyuk O.S. (2016). Teoriya i praktyka ekonomichnoyi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku [The theory and practice of economic security in the system of science of economics]. Kyiv, 48 p. (in Ukrainian)
8. Ruzvelt F.D. (2017). Besedy u kamyna [Conversations at the fireplace]. Moskov : YTRK, 408 p. (in Russian)
9. Ermoshenko N.N. (1999). Opredelenye uhrozy natsyonalnym ynteresam v fynansovo-kretytnoy sfere [Definition of a threat to national interests in the financial and credit sphere]. Kyiv : Ekonomyka Ukrainy, pp. 4–12. (in Ukrainian)
10. Afontsev S.A. (2016). Natsyonalnaya ekonomicheskaya bezopasnost: na puty k teoreticheskomu konsensusu [National Economic Security: Towards a Theoretical Consensus]. Kyiv, pp. 30–39. (in Ukrainian)
11. Tatarzyn A. (1996). Ekonomicheskaya bezopasnost kak obekt rehionalnoho yssledovanyya [Economic security as the object of regional research]. Kyiv, pp. 78–89. (in Ukrainian)
12. Pavlovskyy M.A. (1997). Zasady natsionalnoyi bezpeky Ukrayini na perekhidnomu etapi [Principles of National Security of Ukraine at the Transitional Stage]. Kyiv : Holos Ukrayiny. (in Ukrainian)
13. Sukhorukova A.I. (2017). Systema ekonomichnoyi bezpeky derzhavy [System of economic security of the state]. Kyiv : VD «Stylos», p. 685. (in Ukrainian).

ОПРЕДЕЛЕНИЕ УГРОЗ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНА

В статье определены основные угрозы экономической безопасности региона, рассмотрены понятия угрожающего состояния экономики, определены источники угроз, предложена классификация угроз экономической безопасности региона по представленной системе критериев, определены внутренние (региональные) и внешние угрозы, определены основные стратегические риски и угрозы безопасности Украины в экономической сфере в долгосрочной перспективе. Одной из приоритетных задач регионального управления определено выявление, мониторинг и прогнозирование факторов, влияющих на развитие региона. Формирование системы угроз экономической безопасности региона определено одной из главных задач региональной экономики в направлении обеспечения экономической безопасности. Для разработки объективной оценки угроз региональной экономической безопасности сформированы комплексный и системный подходы, которые позволят сформировать полную и динамическую систему.

Ключевые слова: экономическая безопасность, регион, источники угроз, классификация угроз, угрожающее состояние экономики.

DETERMINING THE ECONOMIC SECURITY THREATS IN THE REGION

The article identifies the main threats to the economic security of the region, discusses the concept of threatening state of the economy, identifies sources of threats, proposes the classification of threats to the economic security of the region by the presented system of criteria, identifies internal (regional) and external threats, identifies major strategic risks and threats to Ukraine in the long run. One of the priorities of regional governance is identifying, monitoring and forecasting factors that affect the development of the region. The formation of the system of threats to the economic security of the region is identified as one of the main tasks of the regional economy in the direction of ensuring economic security. In order to develop an objective assessment of the threats to regional economic security, a comprehensive and systematic approach has been developed that will allow for a complete and dynamic system. Identifying and eliminating threats is identified as a priority element of the region's economic policies, as well as identifying threats to economic security that make the socio-economic situation of the region more vulnerable. The importance of properly assessing threats that provoke destabilization and danger is identified in the article. The factors of destabilization are determined by the causes of the emergence and development of regional crisis situations that threaten Ukraine's national security. Ensuring an acceptable level of economic security at the regional level is not possible without a structural restructuring of regional governance (the main internal threat). The most rational for ensuring the economic security of the region is forecasting and threat prevention. Economic policy should be aimed at strengthening the financial position of regional economic entities and increasing their autonomy. Priority should be given to the revitalization of innovation processes in the educational, scientific, technological and information-communication industries, which collectively form the infrastructure of the knowledge economy – the basis of future competitiveness in a globalized world.

Key words: economic security, region, sources of threats, classification of threats, threatening state of the economy.